

ТЕКСТУАЛЬНІ ВИЯВИ РЕФЕРЕНТІВ КОНЦЕПТУАЛЬНИХ МЕТАФОР (на матеріалі творів Дж. Фаулза)

У статті досліджено суть концептуальної метафори в прозових творах Дж. Фаулза. Оскільки процес утворення метафори як складової вербалізованих знань належить до виявів індивідуальної мисленнєвої діяльності, з'ясування її структурних особливостей, зокрема текстуальних виявів референтів концептуальних метафор, у творах Дж. Фаулза є шляхом до усвідомлення мислемовленнєвої творчості автора. У статті виділено центральні та периферійні концепти – референти метафор; здійснено їхню тематичну стратифікацію в межах системи, а також їхній кількісний аналіз. Основним висновком статті є те, що типовими для Дж. Фаулза при створенні метафор є співвіднесення людини з довіллям.

Ключові слова: концептуальна метафора, референти метафор, концепти, тематична стратифікація.

Постановка проблеми. Когнітивна лінгвістика є складовою когнітології – науки про знання й пізнання, про загальні принципи, що керують ментальними процесами. Особливістю когнітивної лінгвістики, на думку С. А. Жаботинської, є її зосередженість на глибшому концептуальному рівні семантики мови [3, с. 3]. Когнітивна лінгвістика як відносно молода галузь теорії мови на сучасному етапі є науковою парадигмою відкритого типу. Оскільки вона інтегрована в систему когнітивних наук, когнітивна лінгвістика вивчає характер систематизації, категоризації й концептуалізації зафіксованого в мові людського досвіду [4, с. 3]. Об'єктом дослідження когнітивної лінгвістики є вербалізована інформація, тобто той концептуальний простір людського мислення, з яким співвіднесені одиниці мови та мовлення. Основною проблемою, яка потребує розв'язання, є виявлення способів одержання, обробки, зберігання й використання вербалізованої інформації. Займаючись вивченням способів отримання, переробки та зберігання інформації, когнітологи висунули ідею про існування певних форм репрезентації цих способів у мозку людини у вигляді певних структур свідомості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Когнітивна наука розв'язує проблеми, пов'язані з формуванням та функціонуванням цих структур. Найпростіший доступ до структур свідомості лежить через мову і, відповідно, лінгвістику [1, с. 135]. **Об'єктом** дослідження є семантика мовних одиниць, у яких відображені результати мовних досліджень. Концептуальний аналіз більшою мірою спрямований на пізнання організації знань про світ, ніж на його пояснення [3, с. 12]. Концептуальний аналіз може бути застосованим до найрізноманітніших мовних та мовленнєвих явищ, у тому числі й до аналізу метафори, що призвело до появи теорії концептуальної метафори. Поняття про когнітивну метафору формувалося під впливом наукового теоретичного надбання, що міститься в численних роботах Д. Девідсона [2], Дж. Лакоффа та М. Джонсона [10; 11], Р. Ленекера, Дж. Купера [див. 7; 8]. За висновком А. Ченкі, у когнітивній лінгвістиці поняття метафори не обмежене її традиційною роллю в мові поезії; метафору розглядають як головний засіб нашої концептуальної системи, за допомогою якої ми розуміємо та сприймаємо один тип об'єктів у термінах об'єктів іншого типу [9, с. 70]. Р. Е. Гаскелл доводить, що метафору слід сприймати як первинну когнітивну функцію, що є невіддільною від раціонального мислення в процесі формування понять [8, с. 23]. Із ним погоджується Дж. Маккормак, який розглядає метафору як пізнавальний процес, що поєднує мозок, інтелект і культуру у творчій свідомості мови. Він зазначає, що створення й розуміння метафори полягає в здатності встановити зв'язок між атрибутами референтів, які зазвичай не мають відношення один до одного [6, с. 368].

Актуальність статті зумовлена недостатнім вивченням концептуальної метафори в художньому тексті. **Мета** статті – проаналізувати концептуальні референти метафор у творах Дж. Фаулза. Матеріалом дослідження є 650 концептуальних метафор, отриманих

у результаті суцільної вибірки з роману Дж. Фаулза «Жінка французького лейтенанта», новел «Вежа чорного дерева», «Елідюк», «Енігма».

Виклад основного матеріалу. Метафора – один із найбільш уживаних і поширених стилістичних засобів. Вона може бути застосована як знаряддя для опису й пояснення в будь-якій сфері. Метафора, де б вона не вживалася, завжди збагачує розуміння людських дій, знання й мови. У сучасну епоху вивчення метафори стає дедалі інтенсивнішим, швидко розширюється, охоплюючи різні галузі знань, а також прикладні науки – психологію, риторику, лінгвістику.

У межах когнітивної лінгвістики метафору розглядають не лише як феномен мови й мовлення, а передусім як основний механізм людського мислення, де вона відіграє роль одного з основних засобів обробки інформації (так звана концептуальна метафора) [1, с. 52].

Хоча деякі з традиційних концепцій метафор можуть бути покладені в основу концептуального аналізу метафоричного перенесення значень, необхідно вирізнити асоціативно-польову та інтеракціоністську теорії. З позиції асоціативно-польової теорії метафору розглядають як взаємодію семантичних полів, що перетинаються в спільній асоціативній зоні [5, с. 20–21]. Згідно з інтеракціоністською теорією, структура метафори є тричленною: *X (tenor* – «зміст» – це ідея, навколо якої вибудована метафора) *is like Y (vehicle* – «оболонка», концепт-корелят – ідея, що виражає цей зміст, «те, з чим порівнюється») *in respect to Z ground* – основа метафори або спільна ознака) [5, с. 20].

Метод концептуального аналізу метафор дав змогу виокремити центральні та периферійні концепти. Ми встановили низку концептів, що метафоризуються (концептуальних референтів), їхню тематичну стратифікацію в межах системи, а також здійснили їхній кількісний аналіз. Практичне дослідження дало змогу розподілити референти метафор на 3 основні концептуальні поля:

1. Концептуальне поле СВІТ ЛЮДИНИ.
2. Концептуальне поле ФІЗИЧНИЙ СВІТ.
3. Концептуальне поле СВІТ ДУХОВНОЇ КУЛЬТУРИ.

Концептуальні поля представлені однойменними концептуальними класами. Подальший розподіл здійснено на основі принципів концептуальної підрядності: у класах виокремлюють підкласи, які в подальшому розподілені на кластери.

Концептуальне поле СВІТ ЛЮДИНИ має таку стратифікацію:

– підклас СВІДОМІСТЬ ЛЮДИНИ:

кластери: позитивні та негативні емоції;

кохання; інтелектуальна сфера;

кластери: фізичні дії;

мовна комунікація;

– підклас СТАН ЛЮДИНИ;

– підклас ХАРАКТЕРИСТИКА ЛЮДИНИ;

– підклас ПРОСТІР ЛЮДСЬКОГО БУТТЯ:

кластери: будівлі та їхні складові;

дорога;

– підклас ЧАС ЛЮДСЬКОГО БУТТЯ:

кластери: відрізки часу;

частини доби.

Концептуальний клас ФІЗИЧНИЙ СВІТ представлений підкласами ФЕНОМЕНИ ПРИРОДИ, СВІТ ВЗАГАЛІ, ОБ'ЄКТИ ПРИРОДИ, АРТЕФАКТИ. Підклас ОБ'ЄКТИ ПРИРОДИ має стратифікацію, наведену нижче.

Підклас ОБ'ЄКТИ ПРИРОДИ:

кластери: об'єкти ландшафту;

об'єкти живої природи.

У концептуальному класі СВІТ ДУХОВНОЇ КУЛЬТУРИ доцільно виокремити такі підкласи: КОНЦЕПТИ КУЛЬТУРИ, ДУХОВНІ АРТЕФАКТИ. Найбільш насиченими у творі є концептуальні поля СВІТ ЛЮДИНИ та ФІЗИЧНИЙ СВІТ.

Найчисленнішими у творі є приклади, що експонують концептуальне поле СВІТ ЛЮДИНИ (52,92%), до якого включено інформацію про природні феномени, об'єкти природи, час і простір. Наприклад: *Charles's whole being rose u against those two foul propositions...*(1, с. 316); *He conquered that instinctive constriction* (1, с. 300); *She spoke distantly...* (1, с. 46).

Підклас СВІДОМІСТЬ ЛЮДИНИ (21,69 %) представлений такими кластерами:

негативні та позитивні емоції (10,92 %):

Its sorrow welled out...(1, с. 13); *The terrible threat hung in the silence...*(1, с. 223).

Поняття **кохання** (6,15 %) було виділено в окремий кластер. Це можна пояснити тим, які емоції воно викликає залежно від обставин:

негативні або позитивні: *He had a poignant flash of love* (1, с. 25);

інтелектуальна сфера (4,62 %) (думки, пам'ять, розум, мислення, мрії тощо):...*the sense of order was almost mechanical...* (1, с. 170); *Ideas are inherently dangerous because they deny huma facts* (2, с. 71).

Про підклас ДІЯЛЬНІСТЬ ЛЮДИНИ (7,23 %) сигналізують такі кластери:

фізичні дії (5,38 %): *The quick walking sent a flood warmth through him* (1, с. 207); *But he plunged into that morally dark quarter of Exeter* (1, с. 310); *Then he darted another quizzing look at David* (2, с. 47);

мовна комунікація (1,85 %): *A dialogue began to form between his better and his worse self...*(1, с. 311); *She spoke distantly...* (1, с. 109).

Підклас ХАРАКТЕРИСТИКИ ЛЮДИНИ (7,85%) можна проілюструвати таким прикладом: *Pride had buoyed Charles up through the three or four hours of his visit* (1, с. 188).

Менш численними є підкласи:

СТАН ЛЮДИНИ (5,85 %) (сон, хвороба, збудження): *Congeaed in sin, frozen with delight...* (1, с. 305); *Charles felt a lion caged* (1, с. 251); **БУТТЯ ЛЮДИНИ** (1, 38%): *Existence was without history, was always now, was always this being caught in the same fiendish machine...*(1, с. 179); *The hurtling pressure of time, prosaic reality* (2, с. 95).

ПРОСТІР ЛЮДСЬКОГО БУТТЯ (4,15 %):

будівлі та їхні складові (2,46 %): *The towers and the ramparts stretched as far as the eye could see* (1, с. 154); *But warehouses had gone up and blocked that view and the houses mostly visibly lost self-confidence in their natural elegance* (1, с. 238); *wide modern window looking north over the graveled yard...*(2, с. 51);

дорога (1, 69 %): *He came to where a path forked...*(1,с. 209); *The left branch ran down through the dense undergrowth* (1, с. 223);

ЧАС ЛЮДСЬКОГО БУТТЯ (2,92 %):

відрізки часу (0,92 %):

Once more he had that uncanny sense of melted time...(2, с. 115); *...though nothing was ever really urgent, green todays flowed into green tomorrows...* (1, с. 170); *as if age and fate must win in the end* (2, с. 100);

частини доби (2,0 %): *The day was brilliant, steeped in azure...* (1, с. 143).

Людина існує в середовищі та взаємодіє з ним. ФІЗИЧНИЙ СВІТ ТА СВІТ ДУХОВНОЇ КУЛЬТУРИ, власне, і створюють це середовище.

Клас ФІЗИЧНИЙ СВІТ (36,46 %) охоплює такі підкласи:

ФЕНОМЕНИ ПРИРОДИ (звук, шум, тиша, повітря) (12,92 %): *Sun and clouds rapidly succeeded each other in proper April fashion* (1, с. 103); *A distant flash of lightning announced the approach of the storm; and as he looked out of the window the first heavy, sullen drops splashed and streaked down the pane* (1, с. 180); *Far out to sea, above the southernmost horizon, there had risen gently into view an armada of distant cloud. Cream, amber, snowy...*(1, с. 154);

ОБ'ЄКТИ ПРИРОДИ (18,92%): *The madness was in the empty sea, empty horizon...* (1, с. 13); *Stars twinkled faintly overhead, innocently, disclaiming influence, either sinister or beneficent* (1, с. 205);

об'єкти ландшафту (11,84%): *...diminishing cliffs that dropped into the endless yellow saber of the Chesil Bank, whose remote tip touched that strange English Gibraltar, Portland Bill...* (1, с. 62); *The forest stood all around its shores; the water a delicate blue in September light, smooth as a mirror* (2, с. 79);

об'єкти живої природи (7,08%): *A distant woodpecker drummed in the branches...* (1, с. 62).

СВІТ ВЗАГАЛІ (4,62%): *seemed less to present a sharper reality than to offer a glimpse of an ideal world* (1, с. 154); *our world spends a vast amount of its time inviting us to copulate, while our reality is as busy in frustrating us* (1, с. 233).

АРТЕФАКТИ: *...dresses, chairs, tables, groceries, wines, a hundre things that had come to seem hostile to her, taunters, mockers, s many two-faced citizens of Lyme, avoiding her eye when she passed before them and grinning when she had passed behind* (1, с. 242).

Концептуальне поле **СВІТ ДУХОВНОЇ КУЛЬТУРИ** (10,62%) розподілено на два підкласи – **КОНЦЕПТИ КУЛЬТУРИ** і **ДУХОВНІ АРТЕФАКТИ**. Поняття «культура» втілює в собі принцип певного життєвого досвіду, який може бути реалізовано майже в усіх сферах діяльності людини.

КОНЦЕПТИ КУЛЬТУРИ (3,85%): *The art predicated a sensitive and complex man; and almost everything outward in him denied it* (2, с. 79); *...the great, both literally and metaphorically, canvases with their dominant greens and blues that began to flow out of his new studio had roots in Henr Breasley* (2, с. 41).

ДУХОВНІ АРТЕФАКТИ (6,77%): *Charles felt himself walking through the pages of a bestiary, and one of such beauty, such minute distinctness, that every leaf in it, each small bird, each song it uttered, came from a perfect world* (1, с. 208).

У результаті проведеного дослідження ми зробили висновок про спрямованість автора на світ людини, що стає очевидним із прикладів: з 650 метафор клас **СВІТ ЛЮДИНИ** є найчисленнішим (344–52,92%). Водночас підклас **СВІДОМІСТЬ ЛЮДИНИ**, у який входять метафори на позначення позитивних та негативних емоцій, інтелектуальної сфери, кохання, нараховує 141 (21,69%) дібраних прикладів. Менш чисельними є підкласи **ДІЯЛЬНІСТЬ ЛЮДИНИ** (47–7,23%), **СТАН ЛЮДИНИ** (38 – 5,85%), **ХАРАКТЕРИСТИКА ЛЮДИНИ** (51–7,85%). Метафори концептуального поля **ФІЗИЧНИЙ СВІТ** є менш частотними (237–36,46%). У цьому полі метафори, які належать до підкласу **ФЕНОМЕНИ ПРИРОДИ**, становлять 84–12,92% метафор; підклас **ОБ'ЄКТИ ПРИРОДИ** репрезентований 123 (18,92%) одиницями. Концептуальне поле **СВІТ ДУХОВНОЇ КУЛЬТУРИ** становить 69 (10,62%) від загальної кількості метафор.

Висновки. Оскільки серед референтів переважають поняття концептуального поля **СВІТ ЛЮДИНИ**, можна зробити висновок, що типовими для Дж. Фаулза при створенні метафор є співвіднесеність людини з довкіллям. Перспективу подальших досліджень може становити аналіз інших різновидів метафори на матеріалі іншого ілюстративного матеріалу.

Список використаної літератури

1. Кіс Т. Є. Формування метафоричної парадигми в процесі еволюції базової метафори / Т. Є. Кіс // Мовознавство. – 2000. – № 4–5. – С. 52–60.
2. Дэвидсон Д. Что означают метафоры / Д. Дэвидсон // Теория метафоры. – М. : Прогресс, 1990. – С. 173–193.
3. Жаботинская С. А. Когнитивная лингвистика : принципы концептуального моделирования / С. А. Жаботинская // Лінгвістичні студії. – Черкаси : ЧДУ, 1997. – Вип. 2. – С. 3–12.
4. Жаботинская С. А. Роль компактизации концепта времени в когнитивных моделях производных сеществительных / С. А. Жаботинская // Актуальные проблемы

лексикологии. Тезисы научной конференции. – Даугавпилс : Даугавпилский педагогический институт, 1991. – Т. 1. – С. 3–8.

5. Колесник Д. М. Концептуальное пространство авторской метафоры в творчестве А. Мердок / Д. М. Колесник : Дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04. – Черкассы, 1996. – 285 с.

6. Маккормак Э. Когнитивная теория метафоры / Э. Маккормак // Теория метафоры. – М. : Прогресс, 1990. – С. 235–283.

7. Селиванова Е. А. Когнитивная ономазиология (монография) / Е. А. Селиванова – К. : Изд-во Украинского фитосоциологического центра, 2000. – 248 с.

8. Сычев О. А. Когнитивная теория метафоры Р. Е. Гаскелла / О. А. Сычев // Социальные и гуманитарные науки : Зарубежная литература. – Серия 6 : Языкознание. – М. : Наука. – 1993. – №1. – С. 23–27.

9. Ченки А. Современный когнитивный подход к семантике : сходства и различия в теориях и целях / А. Ченки // Вопросы языкознания. – 1996. – № 2. – С. 68–79.

10. Lakoff G. The Contemporary Theory of Metaphor / G. Lakoff // Metaphor and Thought / Ed. by A. Ortony. – Cambridge : Cambridge University Press, 1993. – P. 202–252.

11. Lakoff G., Johnson M. Metaphors We Live By. / G. Lakoff, M. Johnson. – Chicago : Chicago University Press, 1980. – 163 p.

Одержано редакцією 24.02.14

Прийнято до публікації 26.02.14

Джерела ілюстративного матеріалу

1. Fowles J. The French Lieutenant's Woman / J. Fowles – Berkshire : Picador, 1969. – 399 p.
2. Fowles J. The Ebony Tower, Eliduc, Enigma / J. Fowles – Moscow : Progress Publishers, 1980. – 245 p.

С. В. Цюра

Текстуальная реализация референтов концептуальных метафор (на материале произведений Дж. Фаулза)

Цель статьи – изучение концептуальной метафоры в прозаических произведениях Дж. Фаулза. Поскольку процесс создания метафоры как составной части вербализованных знаний принадлежит к проявлениям индивидуальной мыслительной деятельности, определение ее структурных особенностей (а именно текстовые проявления референтов концептуальных метафор) в произведениях Дж. Фаулза является путем к пониманию индивидуального творческого стиля автора. В статье мы выделили центральные и периферийные концепты – референты метафор. Мы также осуществили их тематическую стратификацию, а также их количественный анализ. Основным выводом статьи является то, что типичными для Дж. Фаулза при создании метафор является сопоставление и сравнение человека с окружающей его природной средой.

Ключевые слова: концептуальная метафора, референты метафор, концепты, тематическая стратификация.

S. V. Tsura

Textual realization of conceptual metaphors referents in John Fowles' fiction works

The article examines conceptual metaphors in John Fowles' fiction texts. The process of creation of a metaphor as an integral part of verbalized knowledge, reveals the realization of an author's individual intellectual activity. That's why the article aims at the analysis of the structural peculiarities of metaphors (namely, the textual realization of conceptual metaphors referents in J. Fowles' works), which is the way to understanding of the author's individual creative style. We differentiated central and peripheral concepts – referents of metaphors. We also made their topical stratification and their quantitative analysis. The main conclusion of the article is the idea that typical and the most important referents in John Fowles' texts are those based on comparisons of Man with his natural habitat.

Key words: conceptual metaphor, metaphor referents, concepts, topical stratification.